

FRANC MALI

Univerza za 90. leta in prenos znanja

(Ob posvetu znanstvenikov na temo tretje slovenske univerze, ki je bil v Ljubljani 19. aprila 1989)

Enodnevni posvet z naslovom Univerza za 90. leta in prenos znanja, ki je potekal v Ljubljani 19. aprila 1989 (v veliki dvorani Smelta), je bil neformalno srečanje naših znanstvenikov, ki profesionalno delujejo v tujini, s profesorji in znanstvenimi delavci ljubljanske (in mariborske) univerze. Srečanje je potekalo v organizaciji Fakultete za sociologijo, novinarstvo in politologijo (Centra za preučevanje znanosti), vsebinsko pa se je vključevalo v program delovnih prireditvev, ki so potekale ob sedemdesetletnici praznovanja ljubljanske univerze. Zavzetost udeležencev tega uglednega znanstvenega zbora za uresničitev ideje tretje slovenske univerze – temeljitemu razmisleku o tem (nacionalno) pomembnem projektu je bilo posvečeno največ časa – se je navsezadnje izražala tudi v številu razpravljalcev. Čez trideset se jih je zvrstilo na govorniškem odru, od tega jih je bila več kot polovica iz tujine naših rojakov.

Omejili se bomo le na poudarke iz posameznih nastopov.

1. V širšem družbenozgodovinskem kontekstu (problem ohranjanja in razvoja nacionalne samobitnosti, oblikovanje slovenskega kulturnega prostora, itd.) so o tretji slovenski univerzi razmišljali posamezni družboslovci iz ljubljanske univerze.

Ernest Petrič je zahtevo po odprtosti slovenske družbe v svet – ki je temeljni pogoj za udejanjanje projekta tretje univerze – tematiziral v luči narodovih zgodovinskih izkušenj in njegovega današnjega položaja. Slovenska samobitnost se lahko ohranja in

razvija (na temelju zasnove nacionalne modernizacije) le z vsestransko povezanostjo s svetom. Za univerzo pa je to nujnost. Vključevanje slovenskih znanstvenikov iz tujine v pedagoške in raziskovalne programe naše univerze je pomemben korak na poti k odpravi njenih že kar kroničnih boleznih (neracionalno koriščenje duhovnih virov, zaostajanje za svetovnim razvojem znanosti in tehnologije, apriorna nemobilnost znanstvenikov), ki ob vseh zunanjih družbenih okoliščinah seveda ovirajo uveljavljanje njene vloge; v svet odprte, osrednje narodove intelektualne ustanove.

Peter Klinar je analitično razčlenil model komunikacije (na načelu pluralizma), ki se bo moral z nastopom postindustrijske informacijske družbe med avtonomnimi etničnimi subjekti znotraj skupnega slovenskega kulturnega prostora (matica, zamejstvo, imigrantske etnične skupnosti oziroma posamezniki) vedno bolj uveljavljati. Pluralizem zahteva enakopravnost odnosov, vzajemno spoštovanje, odpravo paternalizma matice, itd. Šele znotraj tako razumljene kategorije enotnega kulturnega (znanstvenega) prostora je mogoče hkratno upoštevanje obeh modelov, ki zadevajo beg možganov, kozmopolitskega in nacionalnega. Ustrezna rešitev problema bega možganov – predlagano je bilo, na kakšen način naj bi se naši znanstveniki na tujem vključevali v znanstvene in druge projekte v matični domovini – je za Slovence, smo namreč majhen narod, usodna.

Prav tako celovito je vprašanje enotnega slovenskega kulturnega prostora v svojem referatu obravnaval sociolog *Darko Bratina* iz Trsta, zamejski Slovenec iz Italije, ki se pogosto udeležuje znanstvenih srečanj pri nas. Predstavil je svoje videnje izzivov, ki se postavljajo pred slovenski etnos v Italiji z nastopom postindustrijske informacijske družbe.

O nekaterih iluzijah, ki spremljajo naša prizadevanja po okrepitevi mednarodnih znanstvenih stikov (v okviru pojasnjevalne paradigme našega protislovnega povojnega

družbenega razvoja), je govoril *Zdravko Mlinar*. Omenimo naj le dve takšni iluziji. Po obdobju popolne zaprtosti (samozadostnosti) zapadamo sedaj v vesplošno evforijo odpiranja, nimamo pa izdelanih nobenih praktičnih programov sodelovanja z razvitimi znanstvenimi centri v svetu. V obdobju splošne informatizacije preveč nedomišljeno uporabljamo pojem »domač« na eni in pojem »tuj« na drugi strani. V kontekstu globalne znanstvene informatizacije je to že svojevrstni anahronizem.

Spomin na idejo semidiaspore, t.j. zasnova v svet odprte, moderne slovenske družbe, ki je bil med slovensko inteligenco živ že pred dvajsetimi leti, dobil pa je tudi podporo liberalne politike, je obudil *Veljko Rus*. Ideja slovenske družbe kot semidiaspore (univerzi kot osrednji narodovi instituciji pripada povezovalna funkcija vseh preostalih družbenih struktur) je danes aktualnejša kot kdajkoli prej. Osnovni pogoj za takšno vrsto »politizacije« slovenske univerze je odprava njenih sedanjih slabosti. Zoper provincializem je edino zdravilo uvajanje mednarodnih meril pri ocenjevanju in nagrajevanju znanstvenikov.

2. Vprašanje povezanosti nadaljnje intelektualne poti naše alme mater z usodnimi vprašanji, pred katerimi je danes slovenski narod kot celota (znotraj in zunaj meja matične domovine), je bilo torej v središču razmisleka družboslovcev iz matične domovine. S tematizacijo nekaterih vprašanj, ki segajo preko ožjega vsebinskega okvira praktične realizacije projekta tretje univerze, so močno »začrtali« polje diskusije. Njihove kritične refleksije so namreč spodbujale »nasprotno« stran (naše rojake iz tujine) k temu, da je brez zadržkov opozarjala na krivične zablode matice do slovenskih intelektualcev na tujem v polpreteklem (tudi današnjem) času.

O teh zablodah matične domovine je govoril *Jože Pirjevec*, naš zamejski Slovenec iz Italije. Zaradi ideološkega monizma v Sloveniji po vojni so bile natrgane vezi z intelektualnim tkivom v zamejstvu, ki se je šele dodobra začelo celiti in organsko porajati po koncu vladanja fašistične strahovlade. Pirjevec je obudil nekatere lastne neprijetne izkušnje v »sodelovanju« z Ljubljano, katerih vzrok je treba iskati v ideološkem in političnem ekskluzivizmu matične domovine.

Janez Zorec, astrofizik, ki deluje v Parizu, je govoril v imenu druge generacije Slovencev iz Argentinske diaspore naših političnih emigrantov. Potožil je, da je to generacijo, ki je bila vzgojena v duhu slovenstva in je kljub vsem asimilacijskim pritiskom ohranila neomajno zavest o pripadnosti slovenskemu narodu, odpisala matica. Ideološki predsodki in na njih temelječe nezaupanje do posameznih etničnih skupin Slovencev očitno še niso izginiti. Zato je treba podpreti predlog našega astrofizika, da razgovor oziroma sodelovanje med Slovenci doma in po svetu poteka zunaj vseh apriornih političnih kvalifikacij (ne glede na njihov predznak), to zgodovinsko poslanstvo pa naj prevzame univerza.

3. Nastopi navzočih predstavnikov slovenskega ministrstva za znanost (*Erika Vrenka*, *Emila Milana Pintarja*, *Bojana Pretnarja*) so se usmerili k predstavitvi ključnih vzrokov današnje globoke družbenoekonomske in siceršnje krize pri nas in nekaterih predlogov za izhod iz te krize. Glede na delovni naslov posveta je razumljivo, da so se njihova razmišljanja najbolj ustavila ob vprašanju vključevanja univerze v razvojno strategijo slovenske družbe, pri čemer je primarnega pomena njeno povezovanje z gospodarstvom. Opozorilo o možnih alternativah, bodisi razvoj v smeri moderne inovacijske družbe, bodisi pot v popolno civilizacijsko zaostalost s spremljajočim eksodusom slovenske inteligence v tujino (če se bodo takšna negativna družbena gibanja še naprej nadaljevala, potem naj bi že v naslednjem desetletju Slovenijo zapustilo od 10 do 15 tisoč izobražencev, predvsem tehničnih strok), je izzvenelo zelo resno. Gospodarstvo razvitega sveta danes že označuje faza t.i. intelektualizacije proizvodnje. Ali so izobraževalni programi naše univerze, še zlasti glede vzgoje tehničnih kadrov, prilagojeni tem zahtevam intelektualizacije proizvodnje (tudi naše gospodarstvo bo moralo slej ko prej v celoti slediti tej poti, če ima ambicijo uveljaviti se na svetovnem trgu)? Na to vprašanje je skušal v svojem referatu odgovoriti *Marko Kos*, znanstvenik, ki je v zadnjih nekaj letih v Sloveniji prav gotovo objavil največ člankov o tej in podobnih temah (Univerza in industrija).

Če so predhodno omenjeni razpravljavci skušali bolj analitično predstaviti nekatere svoje poglede na vlogo univerze v sedanjih

družbenih razmerah pri nas, pa so predstavniki posameznih fakultet oziroma univerze (mariborske v tem primeru) podali le osnovno informacijo o izobraževalnem in raziskovalnem profilu svojih ustanov. Rektor *Alojz Križman* je postregel z obširnimi podatki o mariborski univerzi, *France Megušar* je govoril o razvojnih perspektivah Biotehniške fakultete, *Nada Pipan* pa o vključenosti Medicinske fakultete v mednarodno znanstveno skupnost (publiciranje v tujini, uveljavitev njihovih diplomantov v razvitem znanstvenem svetu, itd.).

4. *Lojze Vodovnik* iz ljubljanske univerze je razčlenil temelje za uresničitev projekta tretje univerze (kakovostnejše organizacijske vezi, habilitacijski postopki za tuje profesorje, sponzorstvo razvojno uspešnih podjetij v naši republiki pri praktični realizaciji projekta, itd.).

Naš vrhunski strokovnjak za informatiko z univerze v Standfordu (ZDA), profesor *Zvonko Fazarinc*, je izredno jedrnato prikazal ključne probleme pri prenosu znanja v učnem procesu s pomočjo informacijskih tehnologij. Enako sistematičen je bil *Karl Woschitz* z graške teološke fakultete. Ustavil se je ob vprašanju nastopajoče krize sodobne srednjevropske univerze kot posledice napetosti med humboldtovsko tradicijo in funkcionalnimi spremembami univerze v dvajsetem stoletju. Za *Jožeta Plevnika*, slovenskega teologa iz Kanade, problemi, s katerimi se srečuje naša univerza, sploh niso nekaj posebnega, kot si to predstavljamo mi sami. S precej podobnimi težavami (financiranje, vpis študentske populacije, celo beg možganov) res v nekoliko drugačnih okoliščinah razvite družbe, se srečujejo tudi univerzitetne ustanove onkraj luže. Prav gotovo pa imajo manj težav z vključevanjem takšnih akademskih postulatov – Plevnik jih je tudi nam toplo priporočil – kot so avtonomija univerze, »učiti se, kako misliti zase«, itd.

Slovenska univerza mora glavno skrb posvečati uveljavljanju mednarodnih meril na vseh področjih svojega znanstvenega in pedagoškega delovanja. Le tako bo problem t. i. intelektualnega »inbreedinga«, ki je za majhno znanstveno skupnost (slovenska znanstvena skupnost je zaradi svoje majhnosti še posebno provincialna) skorajda immanent, vsaj deloma presežen. Takšno je bilo mnenje našega vrhunškega fizika

Bogdana Povha iz heidelberške univerze. Njegovo kritiko zasnove postdiplomskega študija na ljubljanski univerzi (natrpan magistrski študij z raznimi izpitnimi obveznostmi je ponavadi samo razvlečen diplomski študij), bi moralo slišati več profesorjev. Škoda je le to, da jih ni bilo ravno veliko v Smeltovi dvorani.

Temu je treba dodati, da so posamezne replike spodbujale k medsebojnemu dialogu, žal pa se ta ne samo zaradi časovne natrpanosti programa posveta, temveč tudi zgodnje odsotnosti posameznih udeležencev, ni mogel popolnoma razviti. Naš strokovnjak iz Duesseldorfa *Aleksander Majdič*, ki združuje raziskovalno in menežersko funkcijo v enem od železarskih koncernov, je v repliki na uvodno izvajanje slovenskega ministra za znanost podprl njegovo zasnovo izhoda iz razvojne krize slovenske družbe, vendar je dodal, da nadzor oziroma aktivnost, ki bi se enostavno zadovoljila s tezo o prenosu znanja iz univerze v gospodarstvo, ne da bi vsa prizadevanja usmerila v spreminjanje miselnosti v samem gospodarstvu, ni nič drugega kot (socialistični) realizem. Odgovora ni dobil, ker ministra ni bilo več v dvorani.

5. Uveljavljanje v mednarodnem znanstvenem prostoru zahteva od naše univerze več institucionalnih prizadevanj za organizirani prodor v svet. Plodna znanstvena komunikacija mora biti vedno dvosmerna. Na to temo so bila ubrana razmišljanja našega slovenista iz columbijske univerze v ZDA *Rada Lenčka* in zamejskega Korošca *Avguštna Malleja*. Prvi je pozval pristojne ljudi iz naše univerze, da morajo pri znanstvenem »prodoru« v Ameriko nastopati – to kažejo tudi izkušnje v dosedanjih stikih med ljubljansko in columbijsko univerzo – agresivneje, institucionalno dolgoročno (osebni stiki med posameznimi raziskovalci niso dovolj), usklajeno in selektivno. Pri izbiri znanstvenih problemov, ki jih želijo predstaviti ameriški strokovni javnosti, morajo biti natančno opredeljene želja, možnost in nujnost. Dosedanje izkušnje z »ambasadorji« slovenske kulture, priznanimi slovenskimi umetniki in tudi posameznimi znanstveniki (izjemen uspeh so poželi lektorji slovenskega jezika) so dobre. Drugi je bil kritičen do ljubljanske univerze, ki tudi sama premalo stori za to, da bi se slovenski študentje z avstrijske Koroške vpisali na njene fakulte-

te. S tem bi odigrala pomembnejšo vlogo pri vzgoji slovenske inteligence zunaj meja matične domovine. »Zakaj tudi ljubljanska univerza ne prestopi Karavank?« je zastavil retorično vprašanje.

Res, zakaj raznovrstne oblike znanstvenega in pedagoškega sodelovanja bolj ne zaživijo? Vzroki za to so raznovrstni, na nekatere izmed njih so kar z opisom posameznih primerov opozorili naši rojaki iz tujine. *Andrej Moritsch*, slovenski zgodovinar, ki profesionalno deluje na Dunaju, je prepričan, da še tisto nekaj dobre volje po sodelovanju med našimi in avstrijskimi univerzami glede medsebojne izmenjave študentov (za našo manjšino v Avstriji je to sodelovanje še posebno pomembno), kolikor je sploh še je, uničuje brezdušni birokratski formalizem. Praksa je povsem nekaj drugega od deklarativnih načel, ki jih o medsebojnem znanstvenem sodelovanju podpisujejo avstrijska in jugoslovanska ministrstva.

Da pa edini krivec ni vedno nekdo zunaj (državni birokrat ali kdo drug), temveč kar sama raziskovalna srenja (njena nemotiviranost za vzpostavljanje vezi z uglednimi znanstvenimi ustanovami), nas je opozoril *Jože Straus*, naš strokovnjak iz Max Planckovega inštituta za patentno pravo v Münchnu. Ta ugledna znanstvena institucija, vodilna v svetu na svojem strokovnem področju, vse do dveh let nazaj praktično ni pritegovala nobenega zanimanja znanstvenikov v Sloveniji. Naše raziskovalne organizacije niso pošiljale tja svojih ljudi na izpopolnjevanje, niti niso uporabljale njihovih bogatih informacijskih baz. Zanimivo je, da so za to znanstveno ustanovo več zanimanja pokazali raziskovalci iz preostalega jugoslovanskega prostora.

Povsem razumljivo je, da zgolj navezovanje stikov z raziskovalnimi institucijami na Zahodu ni dovolj. Še zlasti na ozkih specialnih področjih humanistike je treba vse podrediti kakovostnim oblikam sodelovanja. *Jadran Ferluga* iz münstrske univerze, specialist za bizantologijo, je oznanil, da

tudi v razvitih znanstvenih okoljih institucije, ki se ukvarjajo z ozkimi znanstvenimi specialnostmi na področju humanistike, nimajo veliko »manevrskega« prostora.

6. Naravoslovec *Branko Palčič* iz Vancouverja v Kanadi je zelo nedvoumno opredelil tisto izhodiščno točko, na kateri mora temeljiti sodelovanje med slovenskimi znanstveniki v tujini in našo univerzo: načelo medsebojne koristi. Naši uveljavljeni raziskovalci po vsem svetu se bodo šele potem vključevali v raziskovalne in pedagoške programe v matični domovini, ko bodo v tem »naši« svoj znanstveni interes (da ne bo pomote: že danes obstoji vrsta takšnih zglednih oblik sodelovanja). Pri tem igranje na kakršnekoli druge strune, da bi jih pritegnili k sodelovanju z matično domovino, ne bo uspešno. Ljudje, ki so se v svetu neizprosne znanstvene konkurence uveljavili, dosegli pomembne znanstvene rezultate (številni med njimi zasedajo vodilne položaje v elitnih znanstvenih ustanovah), niso nikakršni zbeganci v tujem svetu, stojijo na trdnih nogah, je v svojem pretanjenem nastopu izpovedal *Jože Velikonja*, profesor washingtonske univerze.

S konkretno izdelanim programom sta nastopila *Erich Prunč* z graške univerze (o t. i. lobistični vlogi, prenosu izkušenj o organizacijski strukturi univerz v razvitih državah, skrbi za znanstvene komunikacije, itd.) in še posebej *Jože Florjančič*, naš raziskovalec in menežer iz Švice. Zadnji je zelo natančno razgrnil svoj načrt, kako naj bi vsebinsko in organizacijsko potekalo sodelovanje v okviru »visiting professorship«.

Takoj je treba dodati, da naši ugledni znanstveniki svoje vključevanje v delo v matični domovini razumejo samo v okviru visoko profesionaliziranih oblik znanstvenega sodelovanja, kjer so vzajemni interesi natančno opredeljeni. Ali smo v teh neprijetnih časih, ko nam vedno več nadlog (bal-kanske provenience) seda za vrat, pravilno razumeli njihovo sporočilo?